

ČESKOSLOVENSKÁ TISKOVÁ KANCELÁŘ JAKO SOUČÁST USTAVOVÁNÍ STÁTNÍ SUVERENITY

Ludmila Trunečková

Studie vznikla v rámci výzkumného záměru MSM0021620841 Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika.

The article *Československá tisková kancelář jako součást ustavování státní suverenity* describes the historical relationship between the state/government and the state news agency *Československá tisková kancelář/Czechoslovak News Agency (ČTK, founded 1918)*. This tradition originated in the 19th century (*Telegraphen-Korrespondenz-Bureau (Korbyro, founded 1859/60)*) and as such precedes the era of state socialism. The text explains the role of news agency ČTK in the First Republic (1918–1938) as the key institution of the media system.

Keywords: Czechoslovak Press Agency, news agency, First Republic (1918–1938)

Československá tisková kancelář, jejíž historie je s historií Československa úzce spjata, byla až do svého zániku 31. prosince 1992 podle zákona 597/92 Sb. o zrušení Československého rozhlasu, Československé televize a Československé tiskové kanceláře agenturou státní. A to platilo nejen pro období před listopadem 1989, kdy její pozici upravoval zákon č. 123/1965 Sb., ale i jistou dobu po změně společenských a politických poměrů. Ještě norma č. 310, přijatá v létě 1991 a účinná od 1. října téhož roku, obsahovala všechny znaky agentury státní.

Československá tisková kancelář už sice nebyla definována jako zpravodajský orgán Československé socialistické republiky, nýbrž jako tisková agentura České a Slovenské Federativní Republiky, ale mezi jejími základními úkoly zůstala povinnost přinášet oficiální texty (v novele dokonce rozšířená na doslovné znění), nadále přetrvávala provázanost mezi agenturou a státem, resp. jeho výkonnou mocí – vládou. Vláda schvalovala statut agentury a rozhodovala rovněž o jmenování a odvolání ředitele ČTK/ČSTK¹.

Hospodaření agentury bylo tradičně navázáno na státní rozpočet, agentura v něm mívala samostatnou kapitolu.

Až její nástupkyně, současná veřejnoprávní Česká tisková kancelář, jejíž postavení vyplývá ze zákona č. 517/1992 Sb., je „odstrižena“ od přímého vlivu výkonné moci, je podřízena kontrole Poslaneckou sněmovnou volené Rady ČTK, podobně jako je tomu v případě veřejnoprávních vysílacích médií České televize a Českého rozhlasu.

Když Rada ČTK zahajovala v roce 1998 veřejnou diskusi o dokončení procesu transformace České tiskové

kanceláře, odůvodňovali radní potřebu změnit její tehdejší (a dodnes přetrvávající) veřejnoprávní formu, kterou měli zákonodárci na začátku 90. let za přechodnou a dočasnou, tím, že agentura už neplní roli z počátků existence samostatného Československa, kdy jako národní zpravodajský orgán pomáhala s budováním státu.

Signatura ČTK se objevila v novinách dřív, než se rozhodlo o jejím zřízení

Úřední zpráva oznamující vznik Československé tiskové kanceláře z rozhodnutí Národního výboru sice nese v domicilu datum 30. října a v tisku byla publikována poslední říjnový den roku 1918, nicméně už 28. října, v den, kdy vznikl samostatný československý stát, vyšly první drobné zprávy opatřené signaturou ČTK. Národní listy, Národní politika a Venkov je publikovaly 29. října 1918. Mnohé agenturní zprávy byly označeny „Z Prahy“, redakcím však byly dodány i zprávy z jiných českých a moravských měst, 28. říjen ale měly v domicilu také zprávy ze zahraničí „Z Londýna, 28. října (Č.t.k.) (Reuter)“ či „Z Budapešti, 28. října (Č.t.k.) (Uh.tel.kor. kanc.)“.

Dodnes není zcela zřejmé, kdo začal v prvních hodinách převratu první agenturní zprávy pod značkou ČTK vydávat. 28. říjen, datum zrodu československého státu, se tradičně uvádí a připomíná rovněž jako datum vzniku Československé tiskové kanceláře, byť zatím nebyl publikován dokument o jejím zřízení a historické datum 28. října nesou v domicilu jen agenturní zprávy posléze přetištěné v novinách.

¹ Signaturu ČTK používala agentura v období od 28. října 1918 do 30. září 1991, signaturu ČSTK od 1. října 1991, kdy vstoupil v platnost zákon č. 310/1991 Sb. o Československé tiskové kanceláři, do 19. listopadu 1992. K historické značce ČTK se 20. listopadu 1992 vrátila nástupnická Česká tisková kancelář a používá ji dodnes. Změna zkratky při zachování názvu agentury, byť ve slovenštině se psal s pomlčkou Česko-slovenská tisková kancelária, byla kompromisem mezi Prahou a Bratislavou a analogií sporu o pomlčku v názvu státu. Na Slovensku se agenturní zpravodajství podepisovalo zkratkou ČSTK už od roku 1968. Viz TRUNEČKOVÁ, Ludmila. *Příběh jedné signatury. Minulost a současnost ČTK*. In *Dějiny a současnost ČTK*. 2008, roč. 30, č. 11, s. 24–27. ISSN 0418-5129.

Některé práce, např. Dějiny české žurnalistiky do r. 1945² či Malá encyklopedie žurnalistiky³, uvádějí jako den vzniku ČTK až 29. říjen.

„Žádné známky toho, že by v pondělí 28. října byla agentura jakkoli oficiálně zorganizována, zřízena nebo pokřtěna, neexistují – jediný důkaz podávají tištěné stránky s datovaným zpravodajstvím, a pak zprávy v novinách, které musely být vysázeny v noci z 28. na 29. říjen a které musel někdo sepsat a do redakcí dopravit,“ konstatuje také Jan Stejskal v rozsáhlé monografii Zprávy z českého století (2008:120)⁴ a tyto zásluhy jako velmi pravděpodobně připisuje syndikovi Josefu Janu Svátkovi a jeho lidem.

Naproti tomu v dosud nepublikované korespondenci uložené ve Národním archivu ČR se k autorství hlásí Jan Oscar Kralovec, člen české redakce pražské pobočky vídeňské agentury K.K. Telegraphen-Korrespondenz-Bureau (Korbyro).

V dopise z 29. října 1926 adresovaném T.G. Masarykovi a začínajícím oslovením „Slovutný pane presidente!“ kromě jiného píše: „Dne 28. října 1918 vykonal jsem rovněž zcela prostě svoji povinnost. Abych se vyhnul kritice všeho, co dalo se kolem mne, osměluji se podotknouti pouze, že řídil jsem v noci z 28. na 29. října u prozatímní vlády v pražském Reprezentačním domě celou oficiální tiskovou službu sám. Druhý den ráno, když bylo již jisto „že to tak zůstane“ – se ovšem situace pro mne změnila...“⁵

Že se české osazenstvo pražského Korbyra dalo hned 28. října do služeb revolučního Národního výboru, byť oficiálně byla filiálka převzata a začleněna do struktury ČTK až v polovině listopadu 1918, zmiňuje i Stejskal (2008: 117). Při převzetí filiálky skládali zaměstnanci do rukou zástupců Národního výboru slib věrnosti československému státu a slib řádného plnění povinností.

V jiné písemnosti Kralovec uvádí, že 28. října 1918 převzal za nepřítomného náměstka ředitele filiálky (a pozdějšího prvního ředitele ČTK) Vladimíra Weinerka službu a „s kol. Noskem (pracoval s redakcí a já u vlády v reprezentačním domě) a udržel jsem – úplně dle vlastních dispozic, beze všech pokynů – službu v klidném chodu. Pracovali jsme tak přesně – v té noci ohromného zmatku – že „Bohemia“ poznamenala jedovatě, že v naší filiálce byl asi převrat pečlivě připraven. Ovšem nebyl to pravda.“⁶

Spolehnout se v tomto případě nelze ani na periodický tisk jako historický pramen ke studiu agenturní žurnalistiky, např. Národní listy či Právo lidu přinesly 29. října informaci, že „pražská filiálka c.k. korespondenční kanceláře byla včera proměněna v Českou tiskovou kancelář“, 31. října pak zprávu o paralelní existenci Korbyra a ČTK: „**Jak oznamujeme, zřízena byla při N.V. Československá tisková kancelář, jež bude dodávati listům již zítřkem počínaje zprávy o politické, hospodářské, sociální i ostatní činnosti národa československého a jeho institucí. Od této kanceláře a je-**

jích zpráv jest přesně rozlišovati c.k. korespondenční kancelář, polovládní instituci vídeňskou a její filiálku v Praze, která jako za dob před válkou a ve válce dodává i nyní listům za obvyklé předplatné zprávy.“

Byť není prokazatelně doložen vznik ČTK 28. října ani autorství jejích prvních zpráv, jisté je, že agentura, která zpočátku (a až do poloviny listopadu 1918, kdy získala prostory Korbyra ve Štěpánské ulici a později v roce 1930 vlastní sídlo v blízkosti Václavského náměstí, v dnešní Opletalově ulici) sdílela společné prostory s Národním výborem (Reprezentační/Obecní dům, Harrachovský palác), přinášela desítky krátkých zpráv včetně takových, které bychom dnešní terminologií označili jako avíza, upozornění na nadcházející události. Zprávy o příštím zasedání Národního výboru a jeho programu. Distribucí převážně oficiálních zpráv o tom, co se v republice stalo či se stát má, naplňovala v prvních dnech funkci tiskového odboru NV.

Už první zpráva o zřízení ČTK obsahovala žádost agentury, aby jí všechny veřejné korporace „dodávaly co nejrychleji své zprávy, komuniké a vyhlášky“. A i v pozdějších letech se měla tisková prohlášení a sdělení centrálních úřadů šířit výhradně prostřednictvím národní agentury – podobně jako tomu bylo za monarchie, kdy filiálky státního Korbyra plnily funkci jakýchsi sběrných míst veškerých úředních zpráv. Přestože tuto povinnost uložilo resortům předsednictvo čs. vlády, ne vždy ji důsledně dodržovaly. (Stejskal, 2008:206). Domácí zpravodajství mělo přesto převážně úřední charakter, ČTK např. v rámci servisu dodávala redakcím pravidelně také policejní bulletin.

Vláda prostřednictvím ČTK ovlivňuje novinářství v zemi

„Československo je stát nový, jenž se jmenovitě na počátku musil snažiti, aby se stal ve světě známým, i když pak se to zčásti podařilo, musí čeliti rozšířené, houževnaté a nenávislné propagandě vnitřních i zahraničních protivníků,“ uvozuje Karel Hoch⁷ v Československé vlastivědě vydané začátkem 30. let 20. století pasáž věnovanou ČTK. Jeho stať Dějiny novinářství od roku 1860 do doby současné, kterou lze považovat za první pokus popsat roli ČTK v mediálním systému první republiky, označila národní agenturu za hlavní nástroj, jímž vláda zasahuje do novinářství v zemi:

„**Hlavní činitel, kterým vláda zasahuje do novinářství v celé republice, je státní tisková agentura Čsl. tisková kancelář (ČTK). Jako všude v cizině je také u nás ústředí zpravodajské služby podřízeno státu, ale ve formě přímého vlastnictví, kdežto jinde se namnoze spokojují s kontrolou.**“ O úrovni zpravodajství ČTK Čs. vlastivěda uvedla, že „*má vady a přednosti jako všude jinde: pro nucenou nestrannost a byrokratičnost je suché a bezbarvé, zato však v domácích věcech autentické potud, že za ně ručí vláda.*“

² BERÁNKOVÁ, Milena; MALEC, Karel. *Dějiny české žurnalistiky do r. 1945. Stručný přehled.* Praha: SPN.1980. s.45.

³ *Malá encyklopedie žurnalistiky.* Bratislava: Obzor 1982.

⁴ STEJSKAL, Jan. *Zprávy z českého století/tiskové agentury a česká společnost 1848–1948.* Praha/Kroměříž: Triton. 2008. Titul vyšel k devadesátinám ČTK a představuje mimořádně bohatý zdroj informací, samozřejmě i o období první republiky.

⁵ Národní archiv ČR/ R 24860/26.

⁶ Národní archiv ČR/ R 28TO/21.

⁷ HOCH, Karel. *Dějiny novinářství od roku 1860 do doby současné.* In *Československá vlastivěda, díl VII., Písemnictví.* Sfinx – Bohumil Janda: Praha, 1933, s. 437-514, ČTK 499-500.

Formy vlastnictví tiskových agentur patří v odborné literatuře ke konvenčním kritériím užívaným tradičně k vyjádření jejich diferenciaci, např. vedle věcného profilu činnosti či rozsahu působnosti. Východiskem pro klasifikaci agentur podle tohoto klíče je studie UNESCO⁸ uvádějící mezi základními možnostmi institucionálního aranžmá vedle soukromého vlastnictví, kooperativního (družstevního) a agentur se zvláštním statutem také vlastnictví vládní/státní.

Pozice tiskové agentury – tím, že na jedné straně tvoří zpravodajský servis pro domácí mediální i nemediální klienty a na druhé straně servis pro odběratele zahraniční – **umožňuje, aby se agentury ve vlastnictví státu (či s jeho podporou) staly „nástroji státem řízeného rozšiřování informací a propagandy směrem k národnímu a mezinárodnímu publiku a nástroji státních intervencí do oblastí přicházejících a odcházejících informací“**, konstatuje v obecné rovině Oliver Boyd-Barrett,⁹ podle jehož názoru zpravodajské agentury přispívají jak procesu národní konsolidace, tak k procesu globalizace.

Postavení ČTK, její zpravodajské úkoly a povinnosti ne-definovala za první republiky žádná legislativní norma, žádný speciální zákon. Na agenturu se vztahoval zákon č. 404 přijatý Národním shromážděním 18. prosince 1922 o úpravě hospodaření ve státních závodech, ústavech a zařízeních, jež převahou nemají plnit úkoly správní, který vstoupil v platnost 1. ledna 1923. Správě podniku kromě jiného v § 4. ukládal povinnost „předložit včas rozpočet podniku na rok příští“ a konstatoval, že „rozpočet tento jest přílohou rozpočtu státního.“

Agentuře se navzdory podřízenosti předsednictvu ministerské rady podařilo, zejména v letech 1920–30 pod vedením ředitele Emila Čermáka, nastavit standardy věcného zpravodajství a vydobyla si i mezinárodní respekt. Uzavřela dohody s významnými světovými agenturami (Reuter, Havas, Wolff) a i díky Čermákově iniciativě se zapojila do širší mezinárodní výměny zpravodajských informací. Začala budovat vlastní zpravodajskou síť.

Až ve 30. letech se v důsledku silného vlivu agrární strany stávala stále častěji terčem kritiky pro zaujatost a tendenčnost, zejména z levé části politické a mediální scény.

Rozhlas jako nový odběratel přibyl k periodickému tisku v Československu v polovině 20. let minulého století a v meziválečném období se z něj stal dokonce nejnámější abonent.

ČTK začala zprávy pro Radiojournal připravovat na jaře 1924 a po jeho reorganizaci v následujícím roce se stala „na výslovné přání státu výhradním dodavatelem politického a aktuálního zpravodajství“.¹⁰ Smlouvu uzavřel Radiojournal s ČTK 24. června 1925 (se zpětnou platností od 1. ledna

téhož roku) a na jejím základě mu byly telefonicky poskytovány všeobecné, politické zprávy a zprávy o počasí. Telefonáty se zaznamenávaly stenograficky, znovu se přepisovaly a pak teprve hlásily.

„*Nebyla vyloučena možnost přepsání a omylu. Za součinnosti ČTK, která RJ zprávy dodávala, bylo dosaženo v září 1926 zlepšení tím, že zprávy byly vysílány přímo s redakčního stolu tiskové kanceláře. Kontrolní místnost RJ byla spojena s kanceláří ČTK, kde byl umístěn zvláštní mikrofon. Operátor provedl zapojení a hlasatele dodávala ČTK sama.*“¹¹

Od druhé poloviny 20. let se tedy zprávy pro rozhlasové vysílání četly přímo v budově agentury. Četly se ale agenturní zprávy formulované a psané pro tisk, vytykalo se jim proto, že nerespektují specifika auditivního vjemu.¹²

Z budovy ČTK byla 30. září 1938 odvysílána také úřední rozhlasová zpráva o přijetí mnichovské dohody československou vládou. Na přání prezidenta Edvarda Beneše v podání herce Zdeňka Štěpánka. Situaci v agentuře a své pocity zachytil Štěpánek ve svých vzpomínkách.¹³

Čábelová¹⁴ považuje **určení ČTK jako povinného a jediného dodavatele aktuálních a politických zpráv Radiojournalu za nejzásadnější zásah státu do programu**, což plně koresponduje s již citovaným obecnějším hodnocením Československé vlastivědy, která označila státní agenturu za hlavního činitele, kterým vláda zasahuje do novinářství v celé zemi.

Rovněž Končelík, Orság a Večeřa¹⁵ řadí informační monopol ČTK na rozhlasové zpravodajství Radiojournalu vedle cenzurní praxe a personálního dohledu k projevům přímého vlivu státu.

Bez zajímavosti není ani mezinárodní kontext. Podle Stejskala (2008:156) totiž v roce 1924 formulovali zástupci 23 evropských agentur na konferenci v Bernu požadavek, aby se koncesionáři při získání nebo prodloužení rozhlasové koncese zavázali, „že nebudou rozšiřovati žádných jiných zpráv politických, obchodních, finančních nebo jiných, leč ty, jež jim budou dodány uznávanými informačními kancelářemi“. Na výzvu reagovalo předsednictvo vlády nejprve prohlášením a posléze i citovaným usnesením.

Přestože Československá republika byla parlamentní demokracií a média se mohla vyvíjet v podmínkách demokratického státu, některé skutečnosti z počátků formování státní agentury a vymezování jejího vztahu ke státním institucím by dnes byly jen stěží akceptovatelné. V dopise preimérovi Antonínu Švehlovi si v roce 1924 ministr Edvard Beneš stěžoval, že zpravodajství ČTK z ciziny a do ciziny nevyhovuje potřebám státu. Stejskal (2008:153) cituje Benešovo vyjádření, že „ČTK podniká své zahraniční akce a pro-

⁸ *News Agencies. Their Structure and Operation.* Paris: UNESCO. 1953.

⁹ BOYD-BARRETT, Oliver. *Zpravodajské agentury jako agenti globalizace.* In *Revue pro média* 04/2002, s. 18.

¹⁰ ČÁBELOVÁ, Lenka. Československý rozhlas a stát 1923–1945, in KONČELÍK, Jakub; KÖPPLOVÁ, Barbara; PRÁZOVÁ, Irena. *Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a v Evropské unii II*, Praha: Matfyzpress, 2002. s. 297 – s odkazem na bod 6b usnesení ministerské rady z 6. března 1925, že Radiojournal bude tiskové zprávy odebírat jen od ČTK.

¹¹ PATZAKOVÁ, A. J. *Prvních 10 let československého rozhlasu.* Praha: Radiojournal, 1935, citováno v původní podobě podle HRAŠE, Jiří. *První zpravář Československého rozhlasu.* In *Svět rozhlasu (Bulletin o rozhlasové práci)* č. 7, 2001. ISSN 1213-3817, s. 35.

¹² Podrobněji viz ŠMÍD, Milan; TRUNEČKOVÁ, Ludmila. *Novinář a jeho zdroje v digitální éře.* Praha: Karolinum, 2009.

¹³ ŠTĚPÁNEK, Zdeněk. *Herc: Vzpomínky národního umělce Zdeňka Štěpánka.* Praha: Mladá fronta, 1961. s. 214–217.

¹⁴ ČÁBELOVÁ, Lenka. Československý rozhlas a stát 1923–1945, in KONČELÍK, Jakub; KÖPPLOVÁ, Barbara; PRÁZOVÁ, Irena. *Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a v Evropské unii II*, Praha: Matfyzpress, 2002. s. 298 a 300.

¹⁵ KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století.* Praha: Portál, 2010.

vádí své zahraniční zpravodajství téměř úplně na vlastní pěst a dopouští se přitom chyb, které nezůstávají bez následků pro stát.“ Fakt, že ČTK sama jmenuje své zahraniční zpravodaje, označil Beneš v téže dokumentu dokonce za neudržitelný. Už počátkem 20. let přitom vláda rozhodla, že zpravodajství týkající se vojenských otázek, musí být předloženo ministerstvu národní obrany a citlivé otázky zahraničně-politické měla ČTK před vydáním konzultovat s ministerstvem zahraničí.

Historicky podmíněné vazby mezi národními tiskovými agenturami a vládami mateřských států reflektuje při studiu

transformačních procesů po pádu komunistických režimů v regionu střední a východní Evropy rovněž odborná literatura zahraniční provenience. Píše o nich například Terhi Rantanenová.¹⁶

Kořeny těchto vazeb identifikuje už v době, kdy byly agentury založeny. Uvádí, že tato tradice byla započatá v 19. století a jako taková předchází éře státního socialismu (1998:125).

Tradice státní agentury v Rakousku-Uhersku i v prvorepublikovém Československu pak na několik dalších desítek let předznamenala institucionální charakter Československé tiskové kanceláře.

¹⁶ RANTANEN, Terhi. From Communism to Capitalism. In BOYD-BARRETT, Oliver and RANTANEN, Terhi. The Globalization of News. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 1998, s. 125. ISBN 0761953868. ISBN 0761953876.